

ΣΚΕΠΤΙΣΜΟΣ

Ὁ σκεπτικισμὸς βαίνει παραλλήλως μετὰ τοῦ στωϊκισμοῦ καὶ τοῦ ἐπικουρισμοῦ, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς θεωρεῖ τὸ πρακτικὸν ἐνδιάφορον ὡς τὴν ἀφειτηρίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ὡς τὸ τέλος τῆς. Πρὸς δὲ καὶ τοῦτο ἔχει κοινὸν μετὰ τῶν δύο ἄλλων συστημάτων, ὅτι θέτει τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ψυχικὴν γαλήνην ἢ ἀταραξίαν. Ἄλλ' ὑπερακοντίζει αὐτὰ καθότι τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικότητος πολλῶ ἰταμώτερον ὠθεῖ εἰς τὸ ἔπακρον. Ναὶ μὲν καὶ ὁ ἐπικουρισμὸς καὶ αὐτὸς ὁ στωϊκισμὸς καταντῶσιν εἰς ἀπομόνωσιν τινα τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' ὁ σκεπτικισμὸς προβλίνων ἐτι πορρωτέρω, ἀποσπᾷ ἐντελῶς τὸ ὑποκείμενον ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ἡ ψυχικὴ ἀταραξία, ἣν θεωρεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας, δύναται κατ' αὐτὸν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ μόνης τῆς παραιτήσεως πάσης ἀντικειμενικῆς γνώσεως, διὰ μόνης τῆς εἰς ἑαυτὴ ἀπολύτου ἐπαναστροφῆς τοῦ ὑποκειμένου.

Θεμελιωτῆς τοῦ σκεπτισμοῦ ἐχρημάτισε Πύρρων ὁ ἐκ τῆς Ἡλίδος. (Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐπεδόθη εἰς τὸν σκεπτικισμὸν τελειότερον καὶ ἐπιφανεστέρον (Πυρ. ὑποτυπ. 13 § 7 τὸν Πύρρωνα σωματικώτερον καὶ ἐπιφανέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ προσεληλυθέναι τῇ σκέψει.) ἦν σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὃν ἠκολούθησεν, ὡς λέγεται, εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατείαν. Τὰ περιστατικὰ τοῦ βίου του εἶναι ἀσυνάρτητα. Ὡς τεκμήριον τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἧς ἀπέλαυε ζῶν ἀναφέρεται ὅτι ἡ μὲν πατρίς αὐτοῦ τὸν ἐξέλεξεν ἀρχιερέα, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τὸν ἐπολιτογράφησεν. Ἐξ αὐτοῦ οἱ Σκεπτικοὶ ἐπωνομάζοντο καὶ Πυρρώνειοι (Δ. Λ. IX, 69-79) καίτοι μὴ καθιδρύσαντες Σχολὴν (ἀίρεσιν). Ὁ Σέξτος λέγει ὅτι ὁ σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι αἵρεσις, ἐκλογή δογμάτων, ἀλλ' ἀγωγή, ὁδηγία πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν καὶ ὀρθῶς διανοεῖσθαι, ὁδηγία πρὸς τὸν σκεπτικισμὸν. Πολλὰ ἀνέκδοτα μνημονεύονται περὶ τῆς σκεπτικῆς συμπεριφορᾶς του ἐπὶ τὸ γελοιοδέστερον. Ἐπειδὴ δισχυρίζετο, ὅτι ἡ πραγματικότης τῶν αἰσθητικῶν ὄντων οὐδόλως εἶναι ἀληθής, διὰ τοῦτο λέγεται π. χ. ὅτι βαδίζων δὲν ὠπισθοχώρει ἀπέναντι ἐπερχομένου ἵππου ἢ ἀμάξης, ἢ ὅτι προσέκρουσεν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τινος τοίχου, διότι ἠπίσται παντάπασιν εἰς τὰς αἰσθήσεις, καὶ ὅτι οἱ περιστοιχοῦντες αὐτὸν φίλοι του τὸν ἔσωζον ἐκάστοτε ἀπὸ τοιούτων κινδύνων. Ἄλλ' εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὅτι τοιαῦτα ἀνέκδοτα ἀπλῶς ἐπενεθησαν ὅπως διασύρωσι τὴν φιλοσοφίαν του· τὰ διηγήματα ταῦτα τείνουσιν ἵνα καταδείξωσι τὰ ἄκρα, τὰς συνεπείας τῆς σκεπτικῆς ἀρχῆς, ὅπως ὁ σκεπτικισμὸς ἀποβῇ γελοιώδης. Οἱ Σκεπτικοὶ δοξάζοντες βεβαίως τὰ αἰσθητικὰ ἀντικεί-

ἔχει καυστικήν, ἐπέχομεν). "Οθεν ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ φιλόσοφος διάκειται πρὸς τὰ πράγματα δὲν δύναται νὰ ᾖ εἰμὴ τελεία ἐποχή, ἀφασία, ἀκαταληψία (IX, 61. 109). Αὕτη δὲ ἡ ἐποχή τῆς κρίσεως παρέχει ἡμῖν εὐδαιμονίαν παρκαλουθουμένην ὡς ὑπὸ σκιᾶς (IX, 107) ὑπὸ τῆς ἀταραξίας ἢ ἀπαθείας (IX, 107 τέλος δὲ οἱ σκεπτικοὶ φασὶ τὴν ἐποχήν, ἢ σκιᾶς τρόπον ἐπακολουθεῖ ἡ ἀταραξία ὡς φασιν οἱ τε περὶ τὸν Τίμωνα καὶ Αἰνεσιδῆμον) ὅστις παραδέχεται τὴν σκεπτικὴν διάθεσιν καὶ παραιτεῖται πάσης ἰδίας δόξης, ὁ τοιοῦτος ζῆ ἐν ἡρεμῳ, ἄνευ μερίμνης, ἄνευ πάθους ἢ ἐπιθυμίας, ἐν πλήρει ἀδιαφορίᾳ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ, καὶ ἐν τῇ ἀπαθείᾳ ταύτῃ συνίσταται ἡ εὐδαιμονία.

Μείζονα ἀξιολογώτα ἢ ἡ σκεπτικισμὸς τοῦ Πύρρωνος κέκτηται ὁ μετὰ τινὰς ἐκατονταετηρίδας ἀναφανείς νέος σκεπτικισμὸς, ὅστις προέβη εἰς συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς ἐπιστημονικὴν πολεμικὴν κατὰ πάσης φιλοσοφίας, ἣτις καταφάσκει ὠρισμένον τι ὡς ἀληθές, ἢ κατὰ τοῦ δογματισμοῦ.

Τὴν νέαν ὄθησιν πρὸς ταύτην τὴν θεωρίαν πρέσχεν Αἰνεσιδῆμος ὁ ἐκ Κνωσοῦ πόλεως τῆς Κρήτης ὅστις ἔζησε περὶ τὴν ἑναρξιν τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς συγγράψας ὀκτὼ βιβλία *λόγους Πυρρωνεῖους* (Δ. Λ. IX, 116). Ἐμπεριέλαβε τὰ κύρια ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ δογματισμοῦ εἰς ὀκτὼ τρόπους, ἀποδεικτικούς τρόπους οἵτινες ἅπαντες τείνουσιν ἵνα καταδείξωσι τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσεως (Δ. Λ. IX, 79). Τοὺς τρόπους τούτους ἀνάγκη ἔδῃ νὰ ἐκθέσωμεν.

Πρῶτος τρόπος. Τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα ἐπὶ διαφόρων ἐμφύχων ὄντων παράγουσι διαφόρους ἐντυπώσεις. Τοῦτο συμπεραίνουσιν οἱ σκεπτικοὶ ἐκ τοῦ διαφόρου εἶδους τῆς καταγωγῆς των, ἐφ' ὅσον τὰ μὲν προκύπτουσι διὰ γενετῆς, τὰ δὲ ἄνευ γενετῆς, *generatio aequivoca*· τὰ μὲν ἐξ ὧν, τὰ δὲ προέρχονται ἀμέσως ἐμψυχα· ἐπομένως δὲ ἔχουσι διάφορον ὄργανισμόν, φύσιν, καὶ τὸ αὐτὸ φαίνεται ἄλλοις ἄλλως, παρέχει διάφορον αἴσθησιν. Τὰ ἀντικείμενα ἀλλοιοῦνται κατὰ τὸν ὄργανισμόν ὡς π. χ. τοῖς ἰκτερικοῖς τὰ χρώματα· ὅ,τι φαίνεται λευκόν, δείκνυται τοῖς ἰκτερικοῖς . . . Οὕτω π. χ. διαφόρων ζώων οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι διαφόρως κατεσκευασμένοι ἔχοντες διάφορα χρώματα, ἐπομένως δὲ ἀνάγκη καὶ ἡ αἴσθησις νὰ ᾖ διαφόρος (Σεξ. Ἐμπ. Ὑποτ. Πυρ. 1, 14. Δ. 40—44).

Δεύτερος τρόπος. Οἱ ἄνθρωποι σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς παντοῦ διαφέρουσιν· ἐπομένως δὲ οὐδὲν καθολικὸν δύναται νὰ κατηγορηθῇ τῶν αἰσθήσεων, τῶν δοξῶν, κτλ. ὡς πρὸς τὰς σωματικὰς διαφορὰς ἀναφέρουσιν οἱ σκεπτικοὶ διαφόρους ἰδιοσυγκρασίας π. χ. κατὰ τῆς προτάσεως, ἡ σκιά εἶναι ψυχρά, ἀντιτείνουσιν ὅτι ἐψυχράνθη τις ἐν τῷ ἡλίῳ, ἐνῶ ὑπὸ τὴν σκιάν ἐθερμάνθη. Τὸ κώνειον εἶναι δηλητηριώδες, καὶ ὁμοῦς ὑπῆρξεν ἄνθρωπος, ὅστις ἄνευ βλάβης

ἡδυνήθη νὰ καταπίη μεγάλην δόσιν κωνείου· ἐπομένως δὲ τὸ κατηγορούμενον δηλητηριῶδες δὲν εἶναι τι ἀντικειμενικόν, ἀλλ' εἰς τὸν μὲν ἀρμόζει, εἰς τὸν δὲ οὐχί·—ὁ μὲν αἰσθάνεται οὕτως, ὁ δὲ ἄλλως.

Τρίτος τρόπος. Τὰ αἰσθητήρια διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸν ὀργανισμόν διχστατοῦσι πολλάκις ἢ καὶ ἀντιτίθενται περὶ τῶν πραγμάτων· π. χ. ἐπὶ τινος ζωγραφίας ὁ ὀφθαλμὸς βλέπει τι ὑψηλόν, ἐνῶ ἡ ἀφὴ ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ ὡς λεῖον, ἐπίπεδον κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸ αἰσθητήριον παρίστανει ἡμῖν πολλάκις διαφοροτρόπως τὰ πράγματα (π. χ. ἡ ὄρασις)· οὐδὲ γινώσκομεν ἂν τὰ αἰσθητήριά μας ἐκδηλοῦσιν ἡμῖν ἀκριβῶς τὰ πράγματα.

Τέταρτος τρόπος. Αἱ διάφοροι σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ καταστάσεις, διαθέσεις κ.τ.λ. ἐπενεργοῦσι δραστηρίως ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ὥστε οὐδέποτε γινώσκομεν ἐν τίνι διαθέσει ὄντως ἀντιλαμβανόμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα. Τὸ αὐτὸ πρᾶγμα παρίσταται τῷ αὐτῷ ἀνθρώπῳ ἄλλως πῶς ἐφ' ὅσον οὗτος ἡρεμεῖ ἢ κινεῖται, καθεύδει ἢ ἐγρηγορεῖ, μισεῖ ἢ ἀγαπᾷ, νήφει ἢ μεθύει, κτλ. Ἐν ταῖς διαφοροῖς ταύταις περιστάσεσι κρίνει τις διαφόρως περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου.

Πέμπτος τρόπος. Αἱ διάφοροι ἀποστάσεις τῶν ἀντικειμένων, αἱ διάφοροι αὐτῶν θέσεις, οἱ μετ' ἄλλων συνδυασμοὶ τῶν παριστώσιν ἐν γένει κατὰ διαφόρους καιροὺς τὰ ἀντικείμενα τοσοῦτον διάφορα κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, ὥστε οὐδέποτε ἐσμὲν βέβηχοι ὅτι τὰ βλέπομεν καὶ τὰ γινώσκομεν ὅποια εἶναι καθ' ἑαυτά. Οὕτω π. χ. μακρὰ ὁδὸς φαίνεται εἰς τὸν ἰστάμενον εἰς τὴν μίαν ἐσχατιὰν ὅτι λήγει εἰς ὄξυ ἐν τῇ ἐτέρᾳ· ἀλλὰ πορευόμενος ἐκεῖσε, βλέπει ὅτι ἡ ὁδὸς εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἐπίσης πλατεῖα ὡς εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον ἐνθα ἴστατο. Τὸ φῶς τῆς λυχνίας εἶναι πάντῃ ἀμυδρὸν ἀπέναντι τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, καὶ ὁμως ἐν τῷ σκότει φωτίζει· δὲν δύναται τις ἐπομένως νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ φῶς φέγγει.

Ἐκτος τρόπος. Οὐδὲν μεμονωμένον καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, ἀλλὰ μετ' ἄλλων μεμιγμένον· ἢ δὲ μετ' ἄλλων ἀνάμιξις ἀλλοιώνει τι· π. χ. ἡ ὀσμὴ ἐνυπάρχει εἰς τὸν ἀέρα, καὶ συνδέεται μετὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως. Ὅσμαι ἐν τῇ ἡλιακῇ θερμότητι εἶναι δυνατώτεροι ἢ ἐν ψυχρᾷ ἀτμοσφαίρᾳ, κτλ. Οἱ ὀφθαλμοὶ συνίστανται ἐκ διαφόρων δερμάτων καὶ ὑγροτήτων, ἐπομένως δὲν διοχετεύουσιν εἰς ἡμᾶς καθαρὰν τὴν αἴσθησιν, ἀλλὰ τὸ αἰσθητικὸν φθάνει εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μας μεμιγμένον μετὰ τούτων τῶν δερμάτων.

Ἑβδομος τρόπος. Αἱ ιδιότητες τῶν πραγμάτων ἐξαρτῶνται καὶ ἀλλοιοῦνται διὰ τοῦ μεγέθους των, διὰ τῶν διακρίσεων τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως, διὰ τῶν διακρίσεων τοῦ βαθμοῦ τῆς κινήσεως, τοῦ χρωματισμοῦ κτλ. ἐπομένως δὲ δὲν δύναμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς

τὰ πράγματα ἀπολύτως καὶ μετὰ θετικότητος ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ιδιότητα.

Ὁγδοὸς τρόπος. Αἱ περὶ τῶν πραγμάτων κρίσεις μεταβάλλονται ἐφ' ὅσον ταῦτα πρὸς τὸν αἰσθανόμενον εἶναι ἀργαῖα ἢ νέα, συνήθη ἢ ἀσυνήθη. Πᾶν τὸ σπανιώτερον ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ τὸ συνήθως γινόμενον, καὶ ἔνεκεν τῆς ἐξέως ὁ μὲν κρίνει οὕτως, ὁ δὲ ἄλλως.

Ἐνατὸς τρόπος. Αἱ ιδιότητες τῶν πραγμάτων, καὶ ὅταν τὰς γινώσκωμεν, εἶναι ὅμως σχέσεις τινὸς πράγματος πρὸς ἄλλο τι, διὰ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων δὲν ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων, καὶ σχέσεις δυναίμεναι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ μεταβληθῶσι· διότι εἶναι τυχαῖον τι εἰς τὰ πράγματα, π. χ. ἄνω καὶ κάτω, δεξιά καὶ ἀριστερά, κοῦφον καὶ βαρὺ, μέγα καὶ μικρὸν κ.τ.λ. πάντα ταῦτα εἰσὶ σχετικαὶ ιδιότητες, αἵτινες οὐδόλως εἶναι ἀντικειμενικαὶ καὶ μόνιμοι.

Δέκατος τρόπος. Τὰ ἔθιμα, οἱ νόμοι, ἡ πίστις, αἱ διδασκαλῖαι διαφόρων ἀνθρώπων καὶ λαῶν τοσοῦτον διαποικίλλονται ὥστε δυσκόλως δύναται τις ν' ἀποφανθῆ τί εἶναι ἀληθὲς καὶ δίκαιον. Ἐκεῖνο ὅπερ ἐνταῦθα θεωρεῖται ὡς δίκαιον, ἀλλαχοῦ θεωρεῖται ὡς ἄδικον. Ἐὰν π. χ. ζητήσῃ τις διατί ὁ υἱὸς ὀφείλει ν' ἀποτίνη τὰ χρέη τοῦ πατρὸς, ἀποκρίνονται διότι εἶναι νόμος ἢ συνήθεια. Πρὸς ἀναίρεσιν τοῦτου οἱ Σκεπτικοὶ ἐνίστανται ὅτι οὐχ ἦττον ἰσχύει καὶ τὸ ἀντίθετον. Τὸ ν' ἀναδέχεται ὁ υἱὸς τὰ χρέη τοῦ πατρὸς, τοῦτο εἶναι νόμος ἐν Ῥόδῳ. Ἄλλ' ὁ Σκεπτικὸς ἀπαντᾷ ὅτι αὐτὸς δὲν τὰ ἀναδέχεται ἐν Ῥώμῃ, ἐὰν περητήθῃ τῆς πατρῴας περιουσίας (Σεξ. Ἐμπ. ὑποτ. Πυρ. 1. 2. 14. 6. 145, 148—149).

Εἰς ἐκ τῶν τοῦ Αἰνεσιδήμου ὁπαδῶν, ὁ Ἀγρίππας ἐξῆρε κυρίως τὴν θεωρίαν ταύτην, ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις προσδεῖται νέας ἀποδείξεως καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον, ὅτι ὅμως ἀφ' ἑτέρου οὐδὲν ἀναπόδεικτον δύναται τις νὰ θέσῃ ὡς ἀρχήν, διότι τότε ἕκαστος πάλιν εἶναι ἐπίσης δεδικαιολογημένος νὰ θέσῃ ἄλλην τινά. Ἐπομένως δὲ ὁ Ἀγρίππας θεωρεῖ τὴν ἐπιστήμην ὡς τι ἀπραγματοποιήτων, ἐνῶ οἱ τρόποι τοῦ Αἰνεσιδήμου οὐσιωδῶς καταπολεμοῦσι τὸ δυνατὸν τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν ὄντων.

Ἰσπερῶτερον δὲ περὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, Σέξτος ὁ Ἰατρὸς ὁ ἐπονομαζόμενος Ἐμπειρικός, διότι ἀνήκεν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν σχολὴν τῶν ἰατρῶν, ἐτελειοποίησε τὸν σκεπτισμόν. Σώζονται δὲ τρία βιβλία αὐτοῦ ἐπιγραφόμενα Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις καὶ ἑνδεκά βιβλία κατὰ τῶν Δογματικῶν μαθηματικῶν (κατὰ τῶν λογικῶν, φυσικῶν, ἠθικῶν, γραμματικῶν, ῥητόρων κ.τ.λ.) Καὶ αὐτὸς κυρίως καταπολεμεῖ τὴν γνωστικότητα παντὸς ἀντικειμένου ὑπερβαίνοντος τὸν ὁρατὸν κόσμον καὶ μᾶλλον ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς πείρας καὶ τῆς ἐμπειρικῆς πράξεως, μᾶλλον τὰ φι-

λοσοφικά συστήματα ἢ τὸν κοινὸν λόγον. Ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν ὁ Σέξτος ἀγωνίζεται νὰ συμβιβάσῃ τὸν Σκεπτικισμὸν μετὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πραγματικότητος. Ὁ Σέξτος παραδέχεται ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς καθαρᾶς ἀδιαφορίας δὲν δύναται νὰ διεξαχθῇ εἰς τὴν πράξιν, ἐπομένως δὲ καὶ ὁ σκεπτικισμὸς ὡς πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν πράξιν ὀφείλει ν' ἀκολουθῇ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πείραν: ἀποδέχεται ὡσαύτως ὅτι οὐδεὶς ὅσον δήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ σκεπτικὸς δύναται ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν εὐαρέστων καὶ δυσαρέστων ἐντυπώσεων, τούτων ἢ ἐκείνων τῶν πραγμάτων καὶ καταστάσεων, καὶ ὅτι ἐπομένως ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ ἢ ἀναγκαῖα πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ οὐχὶ τὴν ἀπάθειαν, ἀλλὰ τὴν μετριοπάθειαν, τὴν ὅσον ἔνεστι διατήρησιν ἡρέμου διαθέσεως.

Η ΜΕΣΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Καὶ αὐτὴ ἡ πλατωνικὴ σχολὴ ἣτις κατὰ τὴν μεταγενεστέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν καλεῖται μέση καὶ νεωτέρα Ἀκαδημία ἔλαβε σκεπτικὴν τινὰ τάσιν· ὁ δὲ σκεπτικισμὸς τῆς μέσης καὶ νέας Ἀκαδημίας διακρίνεται τοῦ κυρίως λεγομένου σκεπτικισμοῦ ἐφ' ὅσον καταντᾷ εἰς θεωρητικὸν ἐξαγόμενον, ἐνῶ ὁ Πυρρώνειος σκεπτικισμὸς ἐπεδίωκε πρακτικὸν τέλος, τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν.

Ὁ Ἀρκεσίλαος εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς μέσης Ἀκαδημίας· εἶναι ἐκ Πιτάνης τῆς Αἰτωλίας γεννηθεὶς κατὰ τὸ 316 π. Χ. σύγχρονος τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Ζήνωνος καὶ ἀποθανὼν κατὰ τὸ 241 π. Χ. Σύγχρονος ὦν τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Ζήνωνος ἀνήκεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἡ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐπέτρεπε πλέον τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλατωνικοῦ τρόπου. Εὐπορῶν ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς ῥητορικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς μουσικῆς, τῆς μαθηματικῆς κτλ. μάλιστα δὲ εἰς τὴν τῆς πρώτης. Μεταθὰς δὲ εἰς Ἀθήνας ἐδιδάχθη τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βίου του· ἤκουσε τὸν Θεόφραστον, τὸν Ζήνωνα κτλ. ἴσως δὲ καὶ τὸν Πύρρωνα (Δ. Λ. IV, D. 29 — 33). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κράτητος (ὀπαδοῦ τοῦ Σπευσίππου) ὁ Σωσικράτης κατέσχε τὴν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ διδασκαλικὴν ἔδραν, ἣν κατέλιπε τῷ Ἀρκεσιλάῳ ἕνεκεν τῆς κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ φιλοσοφίαν ὑπεροχῆς του (Δ. Λ. IV. D. 32). Διετήρησε δὲ αὐτὴν μετ' ἐπιτυχίας καὶ φήμης μέχρι τοῦ θανάτου του.

Τὰ κυριώτερα τῆς φιλοσοφίας του διεσώθησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐν ταῖς *Academicae Quaestiones*, ἔτι δὲ μάλλον μᾶς χρησιμεύει ὡς πηγὴ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς ὅστις εἶναι βασιμώτερος, φιλοσοφικώτερος καὶ συστηματικώτερος.

Ὁ Ἀρκεσίλαος ἐξέθηκε τὴν διδασκαλίαν του ἐν εἴδει πολεμικῆς

κυρίως κατὰ τῆς στωϊκῆς Γνωσεολογίας. Οἱ Στωϊκοὶ διετείνοντο ὅτι ἡ βεβαιότης συνίσταται εἰς τὴν αἰσθητικὴν γνῶσιν, ὃ δὲ Ἀρκεσίλαος ἀπεναντίας ὅτι οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀσφαλῆς κατάληψις. Οἱ Στωϊκοὶ ἐπεζήτουν τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας εἰς τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, δηλ. εἰς τὴν ζωηρότητα καὶ συγκαταθετικὴν δύναμιν δόξης τινός. Ὁ δὲ Ἀρκεσίλαος ἀντέτεινεν, ὅτι δόξα τις ψευδῆς δύναται νὰ ἐπισπᾶ ὡς πρὸς τὸν μωρὸν τοσαύτην συγκατάθεσιν, ὅσην καὶ ἀληθῆς τις ὡς πρὸς τὸν σοφόν· ἐπομένως δὲ ἡ καταληπτικὴ φαντασία, ἐπειδὴ ἀρμόζει εἰς τὴν ψευδῆ δόξαν οὐχ ἴστων ἢ εἰς τὴν ἀληθῆ, ἢ ἐπειδὴ ἀρμόζει καὶ εἰς τὸν μωρὸν, δὲν δύναται νὰ ἴηται κριτήριον τῆς ἀληθείας (Σεξ. Ἐμπειρ. Μαθ. VII, 153). Εἶναι ἐπομένως ἀδύνατον νὰ γινώσκωμέν τι καὶ οὐδὲ τοῦτο δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν βεβαίως, ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν. "Ὅθεν οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται, εἰμὴ νὰ ἀπέχωμεν πάσης συγκαταθέσεως.

Ἐνῶ δὲ οἱ ἀντίπαλοί του ἀντέτεινον ὅτι ἀφαιρουμένης τῆς γνώσεως ἀφαιρεῖται καὶ τὸ δυνατόν τῆς πράξεως, ὃ Ἀρκεσίλαος οὐδόλως παρεδέχετο τοῦτο· ἵνα βουλώμεθα καὶ πράττωμεν, ἔλεγεν, παντάπασιν δὲν ἔχομεν ἀνάγκην στερεᾶς πεποιθήσεως, ἀλλ' ἡ δόξα θέτει ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν τὴν βούλησιν, καὶ ἂν ἀφήσωμεν πάντῃ ἀόριστον τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀληθείας τῆς. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην γνώσεως, ὅπως μετὰ λόγου πράττωμεν, ἀλλ' ἀρκεῖ ἡ πιθανότης, ἢ δύναται νὰ ἐπηται καὶ ὅστις σύνοιδε τὴν ἀβεβαιότητα πάσης γνώσεως. "Ὅθεν ἡ πιθανότης αὕτη εἶναι ὁ ὑψιστος κανὼν τοῦ πρακτικοῦ βίου (Σεξ. Μαθ. VII, 158)· ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦτο ἔδει καὶ περὶ τῆς τοῦ βίου διεξαγωγῆς ζητεῖν ἥτις οὐ χωρὶς κριτηρίου πέφυκεν ἀποδίδοσθαι, ἀφ' οὗ καὶ ἡ εὐδαιμονία, τουτέστι τὸ βίου τέλος, ἠρτημένην ἔχει τὴν πίστιν, φησὶν ὁ Ἀρκεσίλαος ὅτι ὁ περὶ πάντων ἀπέχων κανονιεῖ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς καὶ κοινῶς τὰς πράξεις τῷ εὐλόγῳ, κατὰ τοῦτό τε προερχόμενος τὸ κριτήριον κατορθώσει· τὴν μὲν γὰρ εὐδαιμονίαν περιγίνεσθαι διὰ τῆς φρονήσεως, τὴν δὲ φρόνησιν κινεῖσθαι ἐν τοῖς κατορθώμασι, τὸ δὲ κατόρθωμα εἶναι· ὅπερ πραχθὲν εὐλογον ἔχει τὴν ἀπολογίαν. Ὁ προσέχων οὖν τῷ εὐλόγῳ κατορθώσει καὶ εὐδαιμονήσει. "Ὅθεν ὁ Ἀρκεσίλαος κατὰ τοῦτο διέφερε τῶν Σκεπτικῶν, οἵτινες τὸν δισταγμὸν τῶν ἐπεζέτεινον καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς ἐννοίας διίσχυριζόμενοι ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν διακρίνονται νόμῳ οὐχὶ δὲ φύσει.

Οἱ ἐγγυτάτῳ διάδοχοι τοῦ Ἀρκεσιλάου ἐγένοντο ὀλίγου λόγου ἄξιοι· μόνος ὁ Καρνεάδης ἐγένετο περιδοξος, εἰς ἓκ τῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ διαδόχων τοῦ Ἀρκεσιλάου, ζήσας πολλῶ μεταγενέστερον. Γεννηθεὶς ἐν Κυρήνῃ κατὰ τὸ 214 π. Χ. ἀπέθανε κατὰ τὸ 129. Διαγαγὼν δὲ τὸν βίον ἐν Ἀθήναις ἱστορεῖται ὅτι ἀπεστάλη παρὰ τῶν Ἀθηναίων πρεσβευτῆς εἰς Ῥώμην μετ' ἄλλων δύο φιλοσόφων· ἓκ μὲν

τῆς Ἀκαδημίας ὁ Καρνεάδης, ἐκ δὲ τῶν Στωϊκῶν ὁ Διογένης, καὶ ἐκ τῶν Περιπατητικῶν ὁ Κριτόλαος ἀφίκοντο εἰς Ῥώμην κατὰ τὸ ἔτος 156 π. Χ. εἰς τὴν ἐποχὴν Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου. Ἡ ὀξύνοια, ἢ περὶ τὸ λέγειν δεινότης καὶ ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμις τοῦ Καρνεάδου ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνταῦθα ἀπήγγειλε κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν τρόπον δύο λόγους περὶ τῆς δικαιοσύνης, τὸν μὲν ὑπέρ, τὸν δὲ κατὰ (1). Εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν νεολαίαν ὁ τρόπος οὗτος ἐφάνη ὄλως παράδοξος· μηδεμίαν ἔχοντες ιδέαν τοιούτων περιτεχνασμάτων τῆς διανοίας κατεγοητεύθησαν. Ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι Ῥωμαῖοι, μάλιστα δὲ ὁ Κάτων, λίαν ἐπὶ τούτῳ ἠχθέσθησαν ἀναλογισάμενοι ὅτι οἱ νέοι ἀπεσπῶντο ἀπὸ τὰς ιδέας καὶ τὰς ἀρετὰς τὰς ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπικρατούσας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ κακὸν προέβκινεν, ὁ Γάϊος Ἀκίλιος προέτεινεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὅπως ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι ἐξελεχθῶσιν ἐκ τῆς πόλεως, ἐν οἷς συμπεριλαμβάνοντο καίτοι μὴ ὀνομαστὶ μνημονευθέντες καὶ οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι πρέσβεις. Ὁ ἀρχαῖος ὄμως Κάτων προέτρεψε τὴν Γερουσίαν νὰ ἐκπεραιώσῃ ὅσον τάχιστα τὰς μετὰ τῶν πρέσβων διαπραγματεύσεις τῆς, ὅπως οὗτοι μὲν ἐπαναστρέψαντες οἴκαδε διδάσκωσι τοὺς παῖδας τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ νέοι τῆς Ῥώμης ὑποτάσσωνται, ὡς πρότερον, εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχάς, καὶ ἐκ τῆς μετὰ τῶν γερουσιαστῶν συναναστροφῆς των μανθάνωσι σοφίαν (Πλουτ. Κατ. μερ. 22. Κικέρ. περὶ ῥητορ. 11, 37—28. Αἴλιαν. Ποικ. Ἱστορ. 111, 17).

Ὁ Καρνεάδης παρασχὼν εἰς τὴν σχολὴν νέαν ὠθησιν ἐχρημάτισεν ὁ θεμελιωτῆς τῆς νέας Ἀκαδημίας. Ἡ ἀξιολογότης δὲ αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐπιστημονικῶς ἐθεμελίωσε τὴν σκεπτικὴν τῆς σχολῆς ἔποψιν. Δὲν ἠρκέθη μόνον, ὡς ὁ Ἀρκεσίλαος, νὰ ἀναίρῃ τὸν δογματισμὸν, ἀλλὰ καὶ διηρεύνησεν ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν τῆς πιθανότητος, ἣτις κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἀκαδημίας ἀντικατέστησε τὴν τῆς ἀληθείας. Ἡ πολεμικὴ του κυρίως ἀπευθύνετο κατὰ τῆς στωϊκῆς γνωσηολογίας· κατέστη δὲ μάλιστα περίφημος διὰ τὴν ὀξύνοιαν, ἣν ἔλαβε τὸ ἐνδόσιμον ὅπως ἀναπτύξῃ εἰς ταύτην τὴν πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς ἔριν, καὶ ἔλεγε πολλάκις περὶ ἑαυτοῦ, εἰμὴ γὰρ ἦν Χρῦσιππος οὐκ ἂν ἦν ἐγὼ (Δ. Λ. IV. 62). Ἀπεπειράτο ν' ἀναδείξῃ κατὰ τῶν Στωϊκῶν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει κριτήριον τῆς ἀλη-

(1) Cic. Rep. 111, 6. (Apud. Lact. Inst. V, 14) Carneades quum legatus ab Atheniensibus Romam missus est disputavit de justitia copiosa. Sed idem disputationem suam postridie contraria disputatione subvertit, et justitiam quam pridie laudaverat austulit, non quidem philosophi gravitate, cujus firma et otabilis esse debet sententia, sed quasi oratorio exercitii, genere in utramque partem disserendi, quod ille facere solebat, ut alios quid libet esserentes posset refutare.

θείας, ἐπομένως δὲ ὅτι εἶναι ἀδύνατον, νὰ διακρίνη τις τὴν ἀληθῆ δόξαν ἀπὸ τῆς ψευδοῦς (Σεξ. ἐμπρ. Μαθ. VII, 159· ὁ Καρνεάδης οὐ μόνον τοῖς Στωϊκοῖς ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἀντιδιετασσετο περὶ τοῦ κριτηρίου· καὶ δὴ πρῶτος μὲν αὐτῷ καὶ κοινὸς πρὸς πάντας ἐστὶ λόγος, καθ' ὃν παρίσταται, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ἀπλῶς ἀληθείας κριτήριον, οὐ λόγος, οὐκ αἰσθήσεις, οὐ φαντασία, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων· πάντα γὰρ ταῦτα συλλήβδην διαψεύδεται ἡμᾶς). Τὸ κύριον νεῦρον τῶν ἀποδείξεων τοῦ ἦτο ὅτι ὑπάρχουσι πολλαὶ ψευδεῖς δόξαι, αἵτινές εἰσιν ἀδιακρίτως παραπλήσιαι πρὸς τὰς ἀληθεῖς καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν διακρίνονται τὰ μεθόρια τῆς ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς δόξης. Συνήθιζεν ὅθεν νὰ λέγῃ ὑπὲρ καὶ κατὰ πάσης ἀποφάνσεως, χωρὶς νὰ ἀποφασίσῃ, μάλιστα χωρὶς νὰ δυνήθῃ τις νὰ συμπεράνῃ τί αὐτὸς ἐπεδοκίμαζε. Συνέπειαι ὅθεν τῆς θεωρίας ταύτης ἦτο ὅτι οὐδεμία γνῶσις εἶναι δυνατὴ, ὅτι ἐπομένως ἀρμόζει εἰς τὸν σοφὸν νὰ ἀπέχη τὴν κρίσιν καὶ τὴν συγκατάθεσιν του (ἐπέχειν, ἐποχή).

Ὡς δὲ ὁ Καρνεάδης εἰς τὰς κατ' εἶδος ταύτας ἐρεῦνας περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως ἀπέβλεπε κυρίως πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς, οὕτω βλέπομεν αὐτὸν πρὸς τοὺς αὐτοὺς τούτους ἀντιμαχόμενον καθ' ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὸ ὑλικὸν ἐμπεριεχόμενον τῆς δογματικῆς φιλοσοφίας. Πλείστας ἀφορμὰς πρὸς ἐπαλήθευσιν τῆς ὀξυνοίας του προσέφερον αὐτῷ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψιν ἡ στωϊκὴ θεολογία καὶ τελεολογία, οὐδὲ ἦτο εἰς αὐτὸν δύσκολον νὰ ἀποκαλύψῃ τὰς ἀσθενεῖς ταύτας πλευράς. Ὅθεν ἐπειδὴ οἱ Στωϊκοὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ πίστεως ἐπεκταλοῦντο τὸ *consensus gentium* εὐκόλως ἀντέτεινεν αὐτοῖς (Cic. N. D. I, 23, 62. Παρ. III, 4, II) ὅτι ἡ καθολικότης ἐκείνης τῆς πίστεως οὔτε εἶναι ἀποδεδειγμένη, οὔτε πραγματικῶς ὑπάρχει, κατ' οὐδένα τρόπον ὅμως δύναται ἡ δοξασία τῆς ἀμαθοῦς ὁμάδος ν' ἀποδείξηται — Ἀλλὰ καὶ ἡ κυρία βᾶσις τῆς στωϊκῆς πίστεως ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ ἐμψύχου καὶ ἐλλόγου τοῦ παντός καὶ περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς τοῦ κόσμου διατάξεως διημφισβητήθη ὑπὸ τοῦ Καρνεάδου. Ποῦ δείκνυται, ἔλεγεν, ἐκείνη ἡ σκοπιμότης ἐν τῷ κόσμῳ; πόθεν πηγάζουσι τὰ αἴτια ἐκεῖνα, ἅτινα ἐπιφέρουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον φθορὰν καὶ κίνδυνον, εἴαν ἀληθεύῃ ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐνεκεν τοῦ ἀνθρώπου; ἢ εἴαν ὁ λόγος ἐπαινῆται ὡς τὸ ὑψιστὸν δῶρον τῆς θεότητος δὲν βλέπομεν ὅτι τὸ πλείστον μέρος τῶν ἀνθρώπων μεταχειρίζονται τὸν λόγον, ἵνα ὦσι χεῖρονες τῶν ζώων; περὶ τούτων ὅθεν κκκῶς ἐπρονόησεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ δώρου του (Cic. N. D. III, 25, 65—70). Καὶ εἴαν ἀναθέσωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν πρωτίστην ἐνοχὴν τῆς καταχρήσεως τοῦ λόγου, διατί ὁ θεὸς νὰ τοῦ δώσῃ τὸν λόγον ἐν δύναται τοσοῦτον νὰ καταχρασθῇ; (ὁ αὐτὸς αὐτόθι 31, 76.) Καὶ εἴαν παραχωρήσωμεν, ὅτι ἐνυπάρχει σκοπιμότης εἰς τὴν τοῦ κόσμου διάταξιν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον, διατί εἶναι ἀ-

κατάληπτον, ὅτι ἡ φύσις καὶ ἄνευ θεοῦ, κατὰ φυσικούς νόμους προήγαγε τὸν κόμον τοῦτον; Καὶ εἰάν ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλληλουχίαν τοῦ παντός, διατί δὲν ἐνδέχεται νὰ ᾖ ἔργον ἀπλῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἄνευ θεότητος; Τίς δύναται νὰ καυχῆθῃ ὅτι γινώσκει τοσοῦτον ἀκριβῶς τὴν φύσιν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς, ὥστε δύναται ν' ἀποδείξῃ τὸ ἀδύνατον τῆς ὑποθέσεως ταύτης; (Cic. Acad. 11, 38, 120. N. Δ. III, 11, 28).

Πλὴν ὁ ἀκαδαμαϊκὸς σκεπτικισμὸς δὲν ἀρκεῖται νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τῶν λόγων, ἐφ' ὧν οἱ Στωϊκοὶ ὑπεστήριξαν τὴν εἰς τὸ θεῖον πίστιν, ἀλλ' ἀποπειρᾶται ὅπως παραστήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐννοίαν ὡς ἀνυπόστατον. Ἡ πορεία ἦν ὁ Καρνεάδης βαδίζει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι οὐσιωδῶς ἡ αὐτή, δι' ἧς καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν διέρχονται αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προσωπικότητος. Ἐὰν συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἐννοῶσι τὸν Θεὸν ὡς τὸ ἄπειρον ὄν, ὅπερ ὁμως ἐν ταύτῳ φαντάζονται ὡς ἰδιαίτερον ὄν μετὰ τῶν ἰδιοτήτων μιᾶς καθ' ἑαυτὴν οὔσης ἐμψύχου προσωπικότητος, ὁ Καρνεάδης δεικνύει ὅτι ὁ δεύτερος ἐκ τῶν προσδιορισμῶν τούτων ἀντιφάσκει πρὸς τὸν πρῶτον, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταφέρῃ τοὺς ὅρους τῆς συγκεκριμένης ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ θεοῦ, χωρὶς νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπειρίαν του.

Εἰ καὶ ὁμως δὲν γινώσκομεν μὲ ἴσην λεπτομέρειαν ὡς ἐπὶ τῶν προεκτεθέντων θεωρητικῶν ζητημάτων τοὺς λόγους δι' ὧν ὁ Καρνεάδης ἀνήρει καὶ τὰς ἐπικρατούσας ἠθικὰς ἀρχάς, ἔχομεν ὁμως ἀποχρῶσαν περὶ αὐτῶν πληροφορίαν, ὅπως κρίνωμεν καὶ κατὰ ταύτην τὴν πλευρὰν τὴν τάσιν τοῦ σκεπτισμοῦ του. Εἰς τὸν δεύτερον ἐκ τῶν δύο πολυθρυλήτων λόγων, οὓς ὁ Καρνεάδης κατὰ τὸ 156 ἔτος π. Χ. ἀπήγγειλεν ἐν Ῥώμῃ, ἐξέθηκεν ὅτι οὐδὲν φύσει δίκαιον ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι οἱ νόμοι ἅπαντες εἶναι ἀπλῶς θετικαὶ ἀστυνομικαὶ διατάξεις, ὅτι ἐνομοθετήθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μόνον ἐνεκεν τῆς ἀσφαλείας των, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀδυνάτων, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο συμμεταβάλλονται μετὰ τῶν λαῶν καὶ τῶν περιστάσεων, καὶ ὅτι ἐπομένως πρέπει νὰ θεωρῆται τις εὐήθης, ὅστις προτιμᾷ τὸ δίκαιον ἀντὶ τοῦ συμφέροντος ὅπερ ἐστὶ τὸ μοναδικὸν καὶ ἀπόλυτον τέλος. Καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας ταύτης ἐπεκαλεῖτο τὸ παράδειγμα ἀπάντων τῶν κραταιῶν ἐθνῶν, ὡς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ἅτινα κατέστησαν μεγάλα διὰ τῆς ἀδικίας, ἔτι δὲ τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτι εἶναι φρονιμώτερον νὰ πράττῃ τις τὸ ὠφελοῦν ἀδίκον (π. χ. ὅπως σῶσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν νὰ θανατώσῃ ἄλλον) ἢ νὰ θυσιάσῃ τὸ συμφέρον εἰς τὸ δίκαιον, ὅτι ἐπομένως ἡ φρόνησις εἶναι εἰς ἀδιάλλακτον ἔριν μετὰ τῆς δικαιοσύνης.

Ἐκ τῆς ὅλης δὲ ταύτης κριτικῆς τοῦ δογματισμοῦ ὁ Καρνεάδης ἐξήγαγεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, οἷον καὶ οἱ προκάτοχοί του, ὅτι οὐδεμία γνῶσις εἶναι δυνατὴ, ὅτι ἐπομένως ὁ

σοφός ὀφείλει νὰ ἐπέχη τὴν συγκατάθεσίν του, καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου νὰ προφυλάττηται πάσης ἀπάτης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δὲν ἀπέδιδον εἰς ὅλας τὰς δοξασίας ἀδιακρίτως τὴν ἴσην ἀξίαν, οὐδὲ ἐνόμιζον ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ πράττη τις καὶ νὰ δοξάζῃ ἄνευ λόγων διὰ τοῦτο ὁ Καρνεάδης πραγματεύεται τὸ μέρος τοῦτο ἔτι ἀκριβέστερον ἀποπειρώμενος νὰ προσδιορίσῃ τοὺς ὅρους καὶ τοὺς βαθμοὺς τῆς πιθανότητος. Καίτοι δὲ ἡμεῖς ἀδυνατοῦντες νὰ εὕρωμεν κριτήριόν τι τῆς γνώσεως, προσδεόμεθα ὅμως παρορμήσεως πρὸς τὴν πράξιν, προσδεόμεθα τινῶν προϋποθέσεων, ἐξ ὧν ὀρμάται ἢ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τάσις μας (Σεξ. Μαθ. VII, 166· ἀπαιτούμενος δὲ καὶ αὐτὸς (ὁ Καρνεάδης) τι κριτήριον πρὸς τε τὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν καὶ πρὸς τὴν τῆς εὐδαιμονίας περίκτησιν δυνάμει ἀπαναγκάζεται καὶ καθ' αὐτὸν περὶ τούτου διατάττεσθαι). Ἄνάγκη ὅθεν ν' ἀποδίδωμεν τοσαύτην ἀξίαν εἰς τινὰς δοξασίας μας, ὥστε ὑπ' αὐτῶν νὰ προσδιορίζωμεθα· πρέπει ὅμως νὰ προφυλαττώμεθα νὰ τὰς ἐκλαμβάνωμεν ὡς ἀληθεῖς, δὲν πρέπει νὰ ἐπιλανθανώμεθα, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἀληθεῖς δοξασίαι μας εἶναι οὕτω πως διατεθειμέναι, ὡς ἐνδέχεται καὶ αἱ ψευδεῖς, ὅτι ἡ ἀλήθειά των οὐδέποτε δύναται νὰ γείνη ἀποδεκτὴ μετὰ θετικότητος, ἐπομένως δὲ πρέπει νὰ ἐπέχωμεν τὴν συγκατάθεσίν μας καὶ νὰ μὴ παραχωρῶμεν εἰς αὐτὰς τὸ ἀληθές ἀλλὰ τὸ ὁμοιάληθες (τὸ ἀληθῆ φαίνεσθαι) ἢ τὴν ἔμφασιν καὶ πιθανότητα. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶσαν δοξασίαν πρόκειται λόγος περὶ δύο τινῶν, περὶ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον, δι' ἧς εἶναι ἢ ἀληθές ἢ ψευδές, καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ αἰσθανόμενον ὑποκείμενον, δι' ἧς φαίνεται ὡς ἀληθές ἢ ὡς ψευδές, ἡ μὲν πρώτη σχέσις ἔνεκεν τῶν προεκτεθέντων λόγων, διαφεύγει παντάπασιν τὴν κρίσιν μας, ἀπεναντίας δὲ ἡ δευτέρα, ἡ σχέσις τῆς δοξασίας πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνήκει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς συνειδήσεώς μας (Σεξ. Μαθ. VII. 167—170). Ἐνόσω λοιπὸν ὁμοιολήθης τις δοξασία εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἀσαφής, ὡς π. χ. ἡ ἀντίληψις ἀπωτάτων ἀντικειμένων, δὲν μᾶς καταναγκάζει εἰς συγκατάθεσιν, ὅταν ὅμως ἀπεναντίας τὸ ὁμοιάληθες γίνεται πολὺ ἰσχυρόν, ἐπισπᾶ τὴν πληροφορίαν μας (ὁ αὐτὸς αὐτόθι 171—173). Αὕτη ὅμως ἡ πληροφορία ἔχει, ὡς αὕτη ἢ πιθανότης, διαφόρους βαθμοὺς. Ὁ ἐλάχιστος βαθμὸς τῆς πιθανότητος γεννᾶται, ὅταν διξασία τις ἐμποιῇ μὲν καθ' ἑαυτὴν ὀριστικὴν ἐντύπωσιν ἀληθείας, χωρὶς ὅμως νὰ ἦναι ἀλληλένδετος μετ' ἄλλων δοξασιῶν· ὁ ἀμέσως ἀνώτερος βαθμὸς εἶναι, ὅταν ἡ ἐντύπωσις ἐκείνη ἐπιβεβαιουῖται διὰ τῆς συμφωνίας ἀπασῶν τῶν μετ' αὐτῆς συνδεομένων δοξασιῶν, ὁ τρίτος δὲ καὶ ἀνώτατος βαθμὸς, ὅταν καὶ αὐταὶ διερευνώμεναι λαμβάνωσιν ἀπασαι τὴν αὐτὴν ἐπιδοκιμασίαν. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν λέγεται ἡ δοξασία πιθανή, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πιθανή καὶ ἀναντίρρητος (πιθανή καὶ ἀπερίσπαστος), κατὰ δὲ τὴν τρίτην, πιθανή ἀναντίρρητος (πιθανή